

Т. В. Михед

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАВДА НЕМОЖЛИВОГО: ТЕКСТ ЯК СВІДЧЕННЯ (TESTIMONIAL LITERATURE) В СУЧАСНІЙ АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Об'єктом аналізу обрано літературу свідчення, що, сформована на пограниччі фікшн – нон-фікшн, набула популярності з другої половини ХХ ст. Актуалізована студіями травми, література свідчення стала спробою рефлексії жертв-свідків травматичного досвіду, що, пережитий і засвоєний на особистісному рівні, постає як сегмент колективної пам'яті – засадничої для формування національної ідентичності. Література свідчення розуміється як індикатор політичних і моральних змін, тих трансформацій, яких зазнало суспільство у ставленні до події, а також як своєрідна форма моральної компенсації. Література свідчення, народжена з імперативу – «світ повинен про це знати», за своєю природою тяжіє до постійного збурення суспільної свідомості, що з часом виснажується. Її перше й головне завдання – поновлення відчуття моральної відповідальності і намагання пробудити людяне ставлення до тих маргіналізованих груп, яким у цьому відмовляють або існування яких ігнорують. Для свідка, на відміну від історика, який, зафіксувавши подію, власне герметизував

її, подія триває, вона принципово не може завершитися, її час – постійно теперішній, незакінчений. Сьогодні свідчення – це один з присутніх сегментів політичного життя, запитана тема філософських студій, популярна форма митецьких акцій і специфічний літературний жанр, спроба систематизації якого здійснена на матеріалі сучасної літератури США.

Ключові слова: література свідчення, література США, травма, ідіом, ретро-контакт, ідентичність, Ітіс.

Объектом анализа служит литература свидетельства, возникшая на нейтральной территории – фикш/нон-фикшн – и приобретающая заметную популярность и значимость со второй половины XX века. Актуализированная студиями травмы, литература свидетельства стала попыткой рефлексии жертв-свидетелей того травматического опыта, который, пережитый на личностном уровне, приобретает статус компонента коллективной памяти – базисной при формировании национальной идентичности. Литература свидетельства понимается как индикатор политических и моральных изменений, тех трансформаций, через которые прошло общество в отношении к событию, а также как форма своеобразной моральной компенсации. Рожденная императивом – «мир должен знать об этом», литература свидетельства тяготеет к постоянному возбуждению общественного сознания, со временем теряющему интерес к травме. Ее основная задача – постоянное возобновление чувства моральной ответственности, стремление пробудить гуманное отношение к тем маргинальным группам, которым в этом отказывают или существование которых игнорируют. Для свидетеля, в отличие от историка, который, зафиксировав событие, тем самым его герметизировал, событие не заканчивается в принципе, его время действия – постоянно длящееся настоящее. Сегодня свидетельство – один из важнейших сегментов политической жизни, востребованная тема философских исследований, популярная форма художественных акций и особый литературный жанр, попытка систематизации которого предпринята на материале современной литературы США.

Ключевые слова: литература свидетельства, литература США, травма, идиом, ретро-контакт, идентичность, Итис.

The object under analysis is the testimonial literature that arose on a neutral territory – fiction / non-fiction – and gained considerable popularity and significance from the second half of the 20th century. Trauma studies have actualized interest to testimonial literature which turned to be the shocking evidence of society's ignorance and unwillingness to remember victims' psychological anguish and physical tortures. Personal suffering and traumatic experience in the artistic space of testimonial literature acquires the status of a valuable component of collective memory – the basic one in the formation of national identity. Testimonial literature is understood as a striking indicator of political and moral changes, those transformations through which society passed in relation to traumatic accident, and also as a form of moral compensation. Born of the imperative – «the world must know about this,» the testimonial literature tends to constant stimulation of public consciousness, over time losing interest in trauma. Its main task is the constant renewal of the sense of moral responsibility, the desire to awaken a humane attitude to those marginalized groups that are denied or whose existence is ignored. For a witness, unlike a historian who, by fixing an event, thereby sealing it, the event does not end in principle, its time of action is a constantly lasting present. Today, testimony is one of the most important segments of political life, a popular object of philosophical studies, a trendy form of art actions and a special literary genre, an attempt at systematization of which has been undertaken on the basis of contemporary US literature.

Keywords: testimonial literature, US literature, trauma, idiom, retro-contact, identity, Itys.

Починаючи приблизно з 1980-х рр. та сфера гуманітарного знання, яку ми нині називаємо «літературою свідчення» / testimonial literature, активно входить як у зміст аналітичних рефлексій філософських, культуральних чи літературознавчих студій, так і у простір власне літературних творів. Ця література від початку спрямована на утвердження валідності свідчень тих, хто належить до маргіна-

лізованих соціальних прошарків, тож вона репрезентує себе як головний засіб ре-трансляції голосу жертв різних форм насильства. Історичні витoki, політичний та генологічний аспекти літератури свідчення за минулі уже майже півстоліття від початку теоретизування були підтримані студіями травми, та все одно немає прийнятної відповіді ні на те, чому свідок і жертва сьогодні домінують у медійному і соціокультурному просторах, відчутно суб'єктивізуючи як політичний модус, так і площину морального буття людства, ні на те, як саме ці акцентовано «справжні» свідчення інкорпорується в простір художній. Бібліографія з проблеми величезна. Звісно, що і ми не претендуємо на універсальну формулу, але якісь причинки до проблеми хочемо запропонувати.

Свідчення, цитуючи авторитетного американського культуролога Шошану Фелман (Shoshana Felman), це не просто те, що ми певні, що ми його знаємо [3, р. 7]. Якою б не була подія, її репрезентація – це абсолютна відповідальність свідка. Свідчення – це акт говоріння, що неминуче активізує моральні та політичні настанови, навіть всупереч інтенціям, свідомим чи ні, мовця, і це одне з найпотужніших випробувань моральних засад свідка. Перш ніж почнеться акт говоріння – формування свідчення, включається мінімальний пусковий механізм, що передбачає залучення жертв, злочинців і, обов'язково, слухачів/спостерігачів/читачів, які опиняються у ситуації конфронтації з різними формами суспільного зла, що їх викриває свідок. Головним результатом цієї конфронтації має стати різнорівневий потужний вплив свідка на публіку, встановлення того непомітного зв'язку, який не переривається із закінченням шоу чи книги. В цьому причина популярності як мемуарної літератури, так і літератури свідчення: свідчень не буває забагато, навіть якщо йдеться про подію, котра належно задокументована істориками. На будь-який документ обов'язково знаходиться своє свідчення, ще більш емоційно доказове і буцімто переконливе. Свідчення важливе не заради істини, і не її пошук здебільшого має на меті ця література: вона радше постає індикатором політичних і моральних змін, тих трансформацій, яких зазнало суспільство у ставленні до події. І як це не банально звучить, не можна не брати до уваги імпліковану інтенцію помсти, чи хоч би моральної компенсації.

Елі Візель (1928–2016), французький і американський єврейський письменник, відомий суспільний діяч, лауреат Нобелівської премії миру (1986), назвав літературу свідчення художнім відкриттям нашого часу: «Якщо греки винайшли трагедію, римляни – послання, література Ренесансу – сонет, то наше покоління винайшло літературу свідчення» [4, р. 9]. Звісно, він дещо перебільшує новаторський характер цієї літератури, хоч і звертає увагу, ймовірно, на найбільш глибинні зміни, яких зазнала література від доби модернізму.

У наш час, який називають «добою свідків» [5, р. 113], свідчення – це своєрідний ритуал, моральні та політичні зиски якого можна прорахувати або передбачити. Патетично чи лаконічно, доказово-інформативно чи саркастично-визивно, література свідчення – це радше сформований з ідіолектів ідіом, тобто спільна семіотична система, за посередництва якої індивіди відповідають владі. І в цьому контексті, саме як ідіом, література свідчення не лише засіб політичної опозиції дисидентів, але простір, де формуються нові проблеми, артикулюються нові обов'язки, окреслюються нові ідентичності. В ідеалі ця література має бути у між-просторі добра й зла, однаково оперувати категоріями жертва-злочинець, пан-раб, автохтон-емігрант і т.п., оскільки її мета – викликати оту особливу тривожну увагу, що є необхідною для формування моральної перейнятості суспільства і політичної реакції влади. Література свідчення, що народжується з імперативу – «світ повинен про це знати», за самою своєю природою тяжіє до постійного збурення суспільної свідомості, що з часом виснажується і пригасає. Її перше й головне завдання – поновлення відчуття моральної відповідальності і намагання пробудити людяне ставлення до тих маргіналізованих груп, яким у цьому відмовляють або

існування яких ігнорують. А для свідка, на відміну від історика, який зафіксував подію, що відбулася, і власне герметизував її, подія триває, вона принципово не може завершитися, її час – постійно теперішній, незакінчений. І ще: подію, яка є змістом літератури свідчення, пояснити не можна, вона це відкидає, і в цьому теж її відмінність від історії.

Тобто, об'єктивно, література свідчення, що є художньою формою ідіому, в процесі реалізації окремих дискурсів, поступово ретранслює їх у емпіричну площину, редукує до загальнолюдського виміру, перетворюючи на одну зі звичних для соціуму проблем, що, як і інші, потребує політичного чи державного вирішення. Байдужість, з якою суспільство дедалі частіше реагує на літературу свідчення, з одного боку, викликана «втомою» від надміру уваги до винятково цих проблем, а з іншого – «розпорошенням» проблеми у глобалізованому публічному просторі. Тож сьогодні свідчення – це один з присутніх сегментів політичного життя, запитана тема філософських студій, популярна форма митецьких акцій і специфічний літературний жанр. Цей жанр доволі складно визначити, це радше термін-парасолька. Не кожна Я-нарація маркує приналежність до літератури свідчення, що зростає на нічийній території між документом і вигадкою, конструйована і безпосереднім свідком, і дистанційованим спостерігачем, тим, хто є носієм свідчення, і тим, хто є його заангажованим медіатором. Останнє бачиться надважливим, оскільки йдеться про виключення фігури свідка, який мав би з'єднати подію минулого з теперішньою нарацією про неї. Його роль перебирає дистанційований спостерігач, формуючи ситуацію «ретро-контакту» з подією, що, за втрати довірливості першовраження, спонукає до використання додаткових виражальних, емоційно-нашажених засобів. До цього прийому постійно вдається Джонатан Сафран Фоер: у романі «Все ясно» історія Голокосту і Трахимброду розкривається крізь історію його родини + спогади дідуся і бабусі, речі, фото і свідчення Августи-Лісти, все на межі документалізації фактів, крізь марево власних емоцій і емоції поколінь фікційних Алексів Перчових. У цьому разі саме ця схвильованість дистанційованого персонажа перетворює свідчення на приватно-інтимну подію, що «трансформує політичні категорії у психологічні» [5, р. 179]. У такому разі вагомим стає розуміння того, що свідчення, не обов'язково пов'язане з фігурою свідка, потребує переосмислення його природи як морально імплікованого дійства, індиферентно несвідомого власних політичних інтенцій. Тут варто згадати рефлексії постструктуралістів, які намагалися привернути увагу до потенційної небезпеки свідчення, що конструювалось як доказ, і ставили під сумнів його епістемологічну валідність при артикулюванні моральних чи естетичних істин, наголосивши на перформативній природі такого свідчення. Тож для Ж.-Ф. Ліотара чи Ш. Фелман, свідчення – це неможливе, але вкрай необхідне дійство, яке оголює межі припустимого мораллю знання, публічності й справедливості, задіюючи той травматичний досвід, про який говорити не прийнято. Це стосується тіні вже згаданого Голокосту, де свідчення – це втрата, як це сформулювала Фелман, «втрата голосу, життя, знання, істини, втрата бажання відчувати, бажання говорити» [3, р. 231]. Свідчення не вкладається в традиційні оповідні форми, що ґрунтуються на точній взаємовідповідності історії, пам'яті і нарації. Це неможливо – через межовий досвід пережитого насильства і страждань. Література свідчення спрямована не так на реконструкцію історичних обставин, як на оприявлення їхніх екзистенційних, моральних і психічних наслідків. Головна проблема феномена свідчення в тому, щоб витягти його з маргінесів суспільної історії і свідомості: витягнути з провалля наративізації і лакун пам'яті, надати тремтячому голосу, який є відлунням катастрофи, доказової переконливості свідка. Постструктуралісти певною мірою подолали той темпоральний та онтологічний розрив, котрий передбачувано відмежовував свідчення від події. Свідчення, як діяння і жест, продемонструвало інтенційну націленість людини сприймати і ретранслювати досвід

пережитої трагедії з деструктивною метою, як засіб помсти. Свідчення – це матеріальний знак катастрофи, «перформативний акт мовлення» [3, р. 5], який ревіталізує поховані спогади, повертає до життя забуте або замовчуване. Онтологічно переналаштовані, свідчення набирають статусу моральної реакції, що кореспондує процесу нескінченного, постійно триваючого насильства – чи то політичного, чи то приватного, котре так само постійно стирає свої сліди-знаки. Пам'ять, за всієї приватності її прояву, постає первісною, а зрештою, і головною формою протистояння і боротьби тих, хто мовчав.

Тягар невимовного і невимовленого, тягар мовчання тьмяніє за літературою свідчення. Свідчення покликане надати голос тому, хто перебуває за межами публічного дискурсу, подолати ту примарну лінію, котра розмежовує саму людину, відокремлюючи її, ту, що живе, від тієї, яка говорить, дозволити їй реалізувати критичну оцінку минулого як своєрідний терапевтичний засіб. Ця амбівалентність і фігури свідка, і свідчення підказала близькому до постструктуралістів італійському філософу Джорджо Агамбену визначення сучасної людини як *homo sacer*. *Sacer* – від *sacrum*, теж не просте поняття, що утримує смисли – посвячений, священний і проклятий, тобто це та «сакральна людина», яку, за римським правом, можна було принести в жертву. За Агамбеном, свідок належить до сучасного прошарку *homo sacer*, які є в кожному суспільстві і якими воно легко й непомітно для себе жертвує. Агамбен доводить своє визначення до логічного кінця, називаючи концтабір моделлю сучасного соціуму і говорячи про абсолютну кризу етичних норм. Для Агамбена, «новою територією етики» повинна стати література свідчення, що формується винятково враженнями і емоціями жертв, ігноруючи девальвовані суспільні принципи і правила [1, р. 13]. Побіжно зазначимо, що постструктуралісти здебільшого говорили про досвід жертв Другої світової війни і не брали до уваги постколоніальну літературу свідчення, яка, спираючись на фольклорну традицію, часто використовувала Я-нарацію для формування відповідної модальності та інтонації. І нині поширений у літературах Латинської Америки жанр, відомий як *testimonio*, такий собі симулякр усного наративу, постав у 1960–80-ті як літературна обробка достовірних свідчень очевидців і жертв [2, р. 33]. Тобто, дещо абстрагуючись, можна говорити про архетипну природу свідчення як тієї моральної дії, що утримує і зберігає етичне ядро сучасної культури. На доказ згадаємо історію Філомели, про яку, жажнувшись, розповів Овідій у «Метаморфозах». Згвалтована чоловіком сестри, Філомела благала його про смерть, бо інакше, спалена соромом, прокричить усьому світові про наругу. Терей відрізав Філомелі язик і залишив ув'язненою в лісовій хатині. Філомела знайшла можливість розповісти сестрі Прокні про свої страждання – вона виткала білосніжне покривало, в яке червоними знаками/літерами вплела своє свідчення. А ще Овідій говорить про Прокну, яка ворухить губами, читаючи свідчення безмовної Філомели, – вона беззвучно проказує за неї її мовчазний крик. Звабно пов'язати зародження паростків літератури свідчення з цим епізодом Овідієвих «Метаморфоз», тим більше, що його наслідком є помста – закономірний наслідок викритого завдяки свідченню злочину. І ще одне. Беззастережні віра і довіра Прокни до сестри. В іншій ситуації і оповіdana іншим мовцем – ця історія сприймалась би як байка, бо в мові відсутні ті індикатори, що маркують її правдивість. Але якщо запитатися, якими є докази правдивості свідчення, то одразу скажемо: серйозність, відсутність помітних риторичних мудрувань, спонтанна емоція, демонстрована сльозами, гнівом, важкими паузами – отой волаючий на білому кривавий колір знаків Філомели. Це, власне, те свідчення, що його Поль Рікер у праці «Пам'ять, історія, забуття» назвав базисом для функціонування правди, без чого не можуть відбутися ні мова, ні суспільство.

Свідчення в літературі – це не саме лишень викриття прихованої правди. Це, окрім надання голосу тому, хто був примушений мовчати, ще і збереження імені жертви.

Статус свідчення і, відповідно, літератури свідчення – суперечливий, багатовимірний і, чим далі, тим більш прогнозований і регламентований. Сучасний свідок рідко буває самотнім у своєму свідченні чи авторстві: він вписує себе у кодифіковану традицію, що зумовлює певний конвенційний модус ретрансляції і репрезентації. Тож свідчення, до всього, залежить від суспільних очікувань і тих інституцій, які фіксують, класифікують, архівують, друкують, поширюють свідчення, а також, безперечно, від тих художніх норм і моделей, політичних віянь, що впливають на продукування свідчення та його рецепцію.

І ще одна заувага, необхідна, коли йдеться про свідчення і літературу. Від свідчення ми вимагаємо точності і достовірності, тоді як привілей літератури у деформації, модифікації, трансформації реальності, грі в достовірність чи її імітацію, тобто максимальне використання усього словесного потенціалу для конструювання «другої реальності». За доречною заувагою Жоржа Перека, «факти самі за себе не говорять», а далі проситься *bon mot* Барта: «факти тільки створюють ефект реальності». Нагадаємо ще й Бахтіна, що роман – це відтворення дискурсів, але не реальності. Стара і банальна проблема: вправний письменник надасть бажаної автентичності будь-якому тексту. Приклад геніального Шатобріана, який залишив свідчення про російську кампанію Наполеона і які донині історики вважають скрупульозно точними – при тому, що Шатобріан на тій війні не був. Свідкові помилятися можна, а от письменник, прибравши маску свідка, на це права не має. Знову ж таки принагідно згадаємо Платона і його «Апологію Сократа», що теж належить до перших зразків літератури свідчення. Бо хоч слова, ймовірно, і Сократові, що опосередковано підтверджує «Апологія» Фукидіда, інтонація і структура промов – Платона, того заангажованого і співчутливого свідка, який мав би бути безстороннім.

Якщо говорити про літературу свідчення ХХ–ХХІ століття, зосібна про її етичний пафос, то виявляється, що її корпус формують парадигмально опозиційні наративи свідчень. Здебільшого гомогенні за пафосом, вони різняться за масштабністю і конкретикою завдань, які ставлять перед собою. Знову ж таки абстрагуючись, можна говорити про кілька домінуючих тематичних кластерів, з яких складається література свідчення. В цьому сенсі саме література США, породжена репрезентантами всієї людності, є найбільш показовою. Якщо для української літератури свідчення, на перший план, що зрозуміло, виходять теми Голодомору, Голокосту, Майдану, а нині і війни – свідчення переселенців зі Сходу, кіборгів, бійців АТО, для польської – історичної пам'яті і Голокосту, то сучасна література США – своєрідний компендіум усіх існуючих на сьогодні проявів літератури свідчення, які годі перерахувати. За мірою впливовості і реакції суспільства на інваріанти літератури свідчення можна виділити наступні течії (надалі приклади з анотованих *Нью-Йорк Таймс* бестселерів останнього десятиліття.):

1. Література свідчень ветеранів різних війн – починаючи від Першої світової і включаючи корейську, в'єтнамську, афганську та ін.

The Imagineers of War: The Untold Story of Darpa, the Pentagon Agency That Changed the World (2017) авторства *Sharon Weinberger* – свідчення науковців, які працювали на Пентагон, які винайшли дрони і озброїли їх, як це вплинуло на перебіг війни у В'єтнамі і як це вплинуло особисто на них, коли вони дізналися про ефективність зброї – свідки «холодної» війни і страху перед радянським «спутником», який спонукав до обрання професії.

2. Література про расову нетерпимість і її етнічні модифікації.

Оповіді рабів, починаючи з історій Фредеріка Дугласа, Вільяма Веллса Брауна, Гарріет Джейкобс. Завжди акцентується кілька позицій: виживання в умовах

рабства, пошук виходу з безвихідної ситуації, опір експлуатації і приниженню, втеча на Північ Штатів, у Канаду чи Європу у пошуку кращої долі. Тобто ці та їм подібні історії здебільшого тримаються меж національного міфу про американця як людину, що прагне волі, і про суспільство, що ґрунтується на засадах «поваги до життя, свободи і пошуку щастя». Сучасний, як його називають «neo-slave narrative», починаючи з Ричарда Райта (*Black Boy*, що в нас перекладають як «Чорний», 1945; Автобіографія Малкольма Ікс, 1965) і закінчуючи «Автобіографією міс Джейн Піттмен» (1971) Ернста Гейнса та романами Тоні Моррісон, продовжує розпочату в середині XIX ст. традицію: автобіографічні рефлексії нащадків рабів, вплетені у художній простір фікційних творів, слугують дослідженню витоків психологічного і соціального гноблення, критично осмислюючи поняття свободи і його сенс для чорних і білих американців, що залишається засадничим для США – від часів заснування до сьогодні.

3. Література Голокосту.

Прикладів не злічити, серед останніх: *Irena's Children: The Extraordinary Story of the Woman Who Saved 2,500 Children from the Warsaw Ghetto* авторства Tilar J. Mazzeo (2016). Ірена Сендлер уклала свій «список Шиндлера», зберегла імена дітей, знаючи, що їхні батьки загинули, щоб вони могли знайти родичів. Їй було 20 років, коли вона вперше прийшла в гетто.

4. Література про проблеми «третього світу» – специфічний термін «гуманітарний нарратив», причому це і Заір, і Боснія, і Ботсвана, і Польща.

Вражаюча історія *Beautiful Hero: How We Survived the Khmer Rouge* (2016) записана Jennifer Lau. Як родина з 8 людей йшла крізь заміновані джунглі Камбоджі, рятуючись від червоних кхмерів. У них було кілька пляшок води, постійний голод, який виїдав нутрощі, переслідування озброєного загону підлітків-революціонерів і бажання жити. Видавництво Knopf супроводило це свідчення ремаркою – з тексту вилучені малюнки і сцени насильства, які можуть вразити психіку читача. До цього типу літератури свідчень належать: *Life Laid Bare: The Survivors in Rwanda Speak* (2007). Автор Jean Hatzfeld. 14 жертв геноциду у Руанді свідчать про тижні масових вбивств, про те, як їм вдалося вижити, і про те, що вони втратили. Історія приниженого і страдницького життя звичайної жінки у сповіді *I Rigoberta Menchú: An Indian Woman in Guatemala*. Вперше надрукована 1982 року, ця автобіографічна книга – відвертий діалог Ригоберти Менчу, нині відомої феміністки і правозахисниці, з антропологом Анною Райт, яка намагається осмислити проблеми ідентичності і приниження жінки з феміністської позиції.

5. Близька до цієї гілки – література примусового вигнання, що межує з автобіографічністю досвіду еміграції. Про це, зокрема, *Biography of a Runaway Slave* (записана 1966 р.) Автор Miguel Barnet. Антрополог Мігель Барнет записав свідчення 103-річного раба-втікача Естебана Монтейо, який все життя прожив на Кубі і як раб, і як утікач – рабство у XX столітті.

6. Література пост-11 вересня – спогади свідків терористичних атак, а також сюди входять свідчення тих, хто потрапив у заручники до терористів. З-поміж багатьох і зовсім неочікувано: *James Bamford. The Shadow Factory: The Ultra-Secret NSA, from 9/11 to the Eavesdropping on America*, (2008) – свідчення тих американців, які прослуховують телефонні розмови всього Близького Сходу – про загрозу атак Аль-Кайди свідчень не було.

7. Нова тематична група, що виникла після 11 вересня – література тортур. Ісламісти чи запідозрені в цьому, які опинилися у в'язниці Абу-Грейб у Багдаді чи на базі Гуантанамо і зазнали принизливих знущань від американських військових. «Ефект Люцифера», як це назвав Філіп Джордж Зімбардо, автор відомого Стенфордського експерименту. Зокрема: *Michael Richardson. Gestures of Testimony Torture, Trauma, and Affect in Literature* (2016).

8. Література про насильство в родині, школі, коледжі та інших соціальних інституціях, що, ґрунтована на особистому досвіді, виходить за приватні межі, відображаючи форми насильства, які можуть бути якщо не знищені, то редуковані чи контрольовані владними структурами. Про це *Regina Calcaterra. Etched in Sand: A True Story of Five Siblings Who Survived an Unspeakable Childhood on Long Island* (2013). Нині успішний нью-йоркський адвокат Реджина Калкатерра, свідчить про знедолене дитинство, яке випало на її долю, її брата і трьох сестер, про наскрізно корумповану систему опіки і тих родин, де прийомні батьки використовують дітей як робочу силу і об'єкт вдоволення свого «комплексу Люцифера». *Veronika Gasparyan (Mother at Seven: The Shocking True Story of an Armenian Girl's Stolen Childhood and Her Family's Unspeakable, Cruel Betrayal, 2016)* розповідає про трагічне дитинство і юність дівчинки, яка жила в родині батьків-садистів у Сочі і мріяла про самогубство. Єдине, що втримало від цього кроку, – наївна віра у чудо, яким і став переїзд до США. Америка здригнулася від історії *Misty Griffin (Tears of the Silenced: A True Crime and an American Tragedy; Severe Child Abuse and Leaving the Amish, 2014)*, якій було 6 років, коли зненацька її батьки приєдналися до протестантської спільноти амішів, переїхали у віддалену сільську місцевість, де Місті і її сестра перебували у повній ізоляції від світу і залежності від пресвітера, який їх постійно бив, залякуючи і принижуючи. У підлітковому віці пресвітер її зґвалтував, а батьки сказали, що це форма фізичного сходження благодаті, й пильнували дівчину, щоб вона не втекла. Коли вона зрештою змогла дістатися поліцейського відділку і отримати захист і допомогу, то у 16 років опинилась у «дивному новому світі, маючи початкову освіту і не маючи жодних документів, які б засвідчили її існування». Тож Місті Гріффін супроводжує свою книгу-свідчення закликом: не відвертайте погляд, не ховайте очі, коли бачите переляканих дітей – «ви можете бути останнім шансом цієї дитини на порятунок. Станьте героєм, зателефонуйте в поліцію».

9. Література меншин. Не йдеться про маргіналів, але саме про різні меншини – від німотних *subaltern*, за Г. Співак, до представників лґбт-спільнот чи трансгендерів і що вони пережили, здійснюючи *coming out*.

10. Література про тих, хто в суто американському дусі, став героєм, опираючись насильству і протистоячи йому. Найпоказовіша у цьому сенсі книга з характерною назвою *Uncommon Character: Stories of Ordinary Men and Women Who Have Done the Extraordinary* (2016) авторства *Douglas Feavel*.

Ось це останнє – воно об'єднує всі течії: кожний із жертв і свідків може перемогти, може подолати свій принижений стан і здійснити свою американську мрію. А ще хочемо сказати, що цей жанр можна вважати питомо американським, бо він втілює притаманну нації увагу до «живого життя» і повагу до слова, яке це життя ретранслює.

Що має вирізняти літературу свідчення і є її головним жанровим маркером? Свідок достеменно знає, що він точний у репрезентації свого унікального, одиничного досвіду, і в цьому найбільша цінність літератури свідчення. Проблема в тому, що читач ніколи не має стовідсоткової певності в автентичності свідчення. В цьому криється зерно того драматизму, що супроводжує літературу свідчення: настійлива потреба свідчити і неможливість переконати читача в достовірності. Констатуючи цю неподолану суперечність між репрезентацією і рецепцією, дослідники літератури свідчення зазвичай наводять простий у своїй уже одвічній переконливості приклад. Грецьке слово *martyros* і сьогодні одночасно означає і свідка, і мученика. Ймовірно, це саме те поняття, яке дозволяє маркувати головну жанрово-тематичну ознаку літератури свідчення – зв'язок між словом і тілом, між текстом і досвідом. І в цьому принципова відмінність літератури свідчення від автобіографічної літератури в усьому розмаїтті її жанрової парадигми – інкорпо-

рованість свідка в площину тексту, неможливість дистанціюватися від нього, бо вербалізована в тексті подія так і не стала минулим.

Якщо свідчення справді ознака нашого історичного часу і ми справді живемо в «добу свідчень», то варто уточнити: ми всі стаємо свідками, час формує з нас свідків, хоч питання нашої об'єктивності, як свідків, більш ніж сумнівне.

Коли Філомела благала про смерть, її душа вже була мертвою. Її не змінили криваві літери, письменство не стало компенсацією втраченої душі, що жадала помсти. Обпалена шалом ненависті, вона разом із сестрою вбиває юного Ітиса. А хто свідчитиме за цю мовчазну жертву? Певно, Овідій, поет і вигадник, який аж ніяк не може бути свідком, але ж більше нікому. Історія Овідія для трьох її учасників – Терея, Прокни і Філомели, закінчується втратою ними людської подоби і перетворенням (метаморфоза) на птахів – одуда, солов'я і ластівку. В античності це зовсім не означало, що про них забулися. Їхню історію щораз згадували, коли чули крик одуда чи спів солов'я. Це, певно, і є той оптимальний результат, якого може досягти література свідчення.

Бібліографічні посилання

1. *Agamben G.* The Remnants of Auschwitz: The Witness and the Archive / G. Agamben. – N. Y. : Zone Books, 1999. – 175 p.
2. *Beverley J.* Testimonio – On the Politics of Truth / J. Beverley. – Minneapolis, L. : University of Minnesota Press, 2004. – 236 p.
3. *Felman Sh.* Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History / Sh. Felman, D. Laub. – N. Y., L. : Routledge, 1992. – IX, 294 p.
4. *Wiesel E.* The Holocaust as a Literary Inspiration / E. Wiesel // Dimensions of the Holocaust / [ed. Elliot Leifkovitz]. – Evanston : Northwestern University Press, 1977. – P. 65–76.
5. *Wieviorka A.* L'Ère Du Témoin / A. Wieviorka. – Paris : Hachette Littératures, 2009. – 185 p.

Надійшла до редколегії 15.04.2017 р.